

Прыгодзіч, М.Р. Беларускае мовазнаўства: вучэбны дапаможнік /

М.Р.Прыгодзіч. – Мінск: БДУ, 2006. – 135 с.

Вядомы швейцарскі лінгвіст Ф. дэ Сасюр справядліва заўважыў, што мова ў любы момант свайго існавання з'яўляецца прадуктам гісторыі, як, дарэчы, і гісторыя навукі пра мову. Менавіта гісторыя лінгвістыкі дазваляе прасачыць узнікненне і эвалюцыю шляхоў і метадаў даследавання мовы, усталёўвае сувязь паміж разнастайнымі спосабамі апісання мовы, а таксама вытлумачвае прычыны неаднолькавых інтэрпрэтацый суадносных з'яў у розных навуковых школах і кірунках.

Аднымі з першых самастойных комплексных аглядных прац па гісторыі беларускага мовазнаўства варта ўзгадаць публікацыі А.Крывіцкага “У рытме з развіццём мовы” (1976) і А. Жураўскага, А.Крывіцкага “Беларускае мовазнаўства ў Акадэміі навук БССР” (1979), у якіх да сучасным навуковым узроўні выкладзена гісторыя беларускай лінгвістыкі ад яе першых крокаў і да 70-х гг. 20 ст. Як вучэбная дысцыпліна гісторыя беларускага мовазнаўства пачала вывучацца ў вышэйшых навучальных установах Беларусі зусім нядаўна. Першым дапаможнікам для БНУ стала невялічкае па аб'ёме выданне Т.Тамашэвіча “Гісторыя беларускага мовазнаўства” (1991 г.), дзе прапаноўваўся кампактны аналіз крыніц, звязаных з развіццём дыялекталогіі, гісторыі мовы, лексікалогіі і лексікаграфіі, стылістыкі, граматыкі. Выключнае значэнне для гісторыі беларускага мовазнаўства мае дзейнасць Л.Шакуна, які не толькі друкаваў асобныя грунтоўныя нарысы па гэтай тэматыцы (напрыклад, “Кароткі агляд развіцця беларускага мовазнаўства” ў бібліяграфічным указальніку “Беларускае мовазнаўства”, 1967 г.), але і распрацаваў у 1993 г. праграму самога курса “Гісторыя беларускага мовазнаўства”, што з поспехам чытаўся ім на філалагічным факультэце БДУ. Праз два гады вучоны выдаў аднайменны фундаментальны дапаможнік, у якім прааналізаваў развіццё нацыянальнай лінгвістыкі з часоў яе ўзнікнення да 1991 г.

Як вядома, курс гісторыі беларускага мовазнаўства накіраваны на пашырэнне і паглыбленне агульналінгвістычнай падрыхтоўкі будучых філолагаў,

абагульненне ў межах адной навуковай парадыгмы вынікаў разнастайных тэарэтычных даследаванняў, створаных на працягу ўсяго часу існавання айчынай лінгвістыкі. Яго задача, як і задача гісторыі любой навукі заключаецца перш за ўсё ў тым, каб даць абагульненне і сістэматыку навуковых тэорый і асобных даследаванняў у працэсе развіцця навукі. Такі падыход прадугледжвае крытычны разгляд назапашаных ведаў і ацэнку наяўных дасягненняў з пункту гледжання перспектывы развіцця навукі. Аднак наўрад ці пастаўленая задача можа быць вырашаная без прыцягнення арыгінальных тэкстаў, знаёмства з якімі дазваляе студэнтам не толькі самастойна зрабіць вывады адносна поглядаў таго ці іншага даследчыка, але і адчуць адметнасць аўтарскага ідэастылю.

Да гэтага часу ў беларусістыцы адчуваецца востры недахоп спецыяльных прац, якія б з'яўляліся і даведнікамі, і хрэстаматыяй адначасова. Дадзены недахоп цяпер часткова ліквідаваны дзякуючы тым, што выдадзенаму прафесарам М.Прыгодзічам вучэбнаму дапаможніку “Беларускае мовазнаўства”, рэкамендаванага Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь. Актуальнасць кнігі відавочная: у сённяшніх умовах значная колькасць навуковых напрацовак папярэдніх гадоў стала амаль недаступнай, а асобныя даследаванні лінгвістаў XIX – XX стст. увогуле захоўваюцца ў адзінкавых экзэмплярах у архівах і бібліятэках Масквы, Санкт-Пецярбурга, Вільнюса, Варшавы, Прагі і інш. Датчыцца гэта і гэтых прац, што ўвайшлі ў названы вучэбны дапаможнік доктара філалагічных навук загадчыка кафедры гісторыі беларускай мовы М.Прыгодзіча.

Даследаванні Я.Чачота, К.Калайдовіча, Ф.Галатузава, П.Шпілеўскага адносяцца да пачатковага этапу навуковага даследавання беларускай мовы. Менавіта ў першай палове XIX ст. пачалі з'яўляцца першыя нататкі (часта ў выглядзе асобных каментарыяў да публікацый твораў вуснай народнай творчасці, падборак асобных слоў і іх тлумачэнняў) пра асаблівасці мовы жыхароў Беларусі.

Так, у змешчанай у дапаможніку “Беларускае мовазнаўства” працы К.Калайдовіча “О белорусском наречии” (1822) падаюцца агульныя звесткі як пра мову старабеларускага пісьменства, так і пра сучасную для аўтара жывую

беларускую гаворку. У даследаванні канстатуецца агульнасць паходжання беларускай і рускай моў, наяўнасць дзекання, цекання, асіміляцыі па мяккасці ў беларускай мове, а таксама прапануецца “Краткий словарь белорусского наречия” (67 лексем) з паралелямі са старажытных пісьмовых помнікаў.

Важнай і карыснай для спецыялістаў будзе змешчаная ў дапаможніку “Краткая грамматика белорусского наречия” П.Шпілеўскага. У неапублікаванай да гэтага часу працы падаецца агульная характарыстыка графіка-фанетычных асаблівасцей беларускай мовы, апісваецца акцэнтацыя і граматычны лад беларускай мовы.

У прадмове Я.Чачота да “Сялянскіх песень з-над Нёмна і Дзвіны”, акрамя фанетычных і граматычных заўваг, прапануюцца графічныя этнаграфічныя і фалькларыстычныя назіранні аўтара. У слоўніку “Некаторыя крывіцкія ідыёмы (уласна назвы)” зафіксавана каля 250 найбольш адметных і самабытных лексічных адзінак, якія, на думку Я.Чачоты, уласцівы толькі беларускай мове. У слоўніку падаюцца сціслыя і выразныя тлумачэнні слоў, прыводзяцца гісторыка-этымалагічныя і этнаграфічныя довадкі, маюцца стылістычныя і храналагічныя паметы.

Трэба думаць, што найбольш спецыялістаў зацікавіць невялікая праца Ф.Галатузава “Заметки касательно белорусского наречия”, дзе аўтар прапануе сціслы гістарычны нарыс і фанетычны агляд беларускай мовы, прыводзіць асобныя адметныя, на яго думку, лексемы з тлумачэннямі і экстралінгвістычнымі ілюстрацыямі: *“В Белоруссии “брамою” называются “городские ворота”, “застава”. Брама Быховская, Чаусовская, Шкловская (в Могилеве)”*. Некаторыя вывады Ф.Галатузава з пазіцыі сучаснай лінгвістыкі з’яўляюцца досыць спрэчнымі: *“В [белорусском наречии] заметно присутствие элементов церковно-славянского языка в большей мере, чем в великорусском наречии, но эти элементы ... суть не что иное, как следствие медленного его развития, которому причиной было влияние на него языка польского”*. Як слушна адзначае М.Прыгодзіч, нягледзячы на пэўную імперскую заангажаванасць, праца

Ф.Галатузава стала прыкметнай з’явай у справе даследавання беларускай мовы і павінна займаць сваё належнае месца ў гісторыі беларускага мовазнаўства.

Варта адзначыць, што працы Ф.Галатузава і П.Шпілеўскага з іх падрабязным аналізам упершыню ўвёў у навуковы ўжытак менавіта М.Прыгодзіч, які надрукаваў асобныя ўрыўкі з гэтых публікацый у часопісе “Роднае слова” (2001 – 2003). У рэцэнзуемым дапаможніку яны змешчаны без скарачэнняў.

Арыгінальныя тэксты і аглядавыя артыкулы абгрунтавана дапоўнены крытычна-біяграфічнымі матэрыяламі М.Гуліцкага і І.Германовіча пра П.Шпілеўскага, а таксама І.Сразнеўскага і П.Шпілеўскага пра Ф.Галатузава.

Безумоўна, названы дапаможнік мае і выдавочную навуковую вартасць. Біяграфічныя артыкулы М.Прыгодзіча “Фёдар Галатузаў”, “Павел Шпілеўскі”, “Ян Чачот”, “Канстанцін Калайдовіч” вызначаюцца грунтоўнасцю і энцыклапедычнасцю і, безумоўна, увойдуць у шырокі навуковы ўжытак. Усе матэрыялы, уключаныя ў хрэстаматычную частку, характарызуюцца выключнай выверанасцю і, што асабліва каштоўна для даследчыкаў, пададзены з захаваннем аўтарскай арфаграфіі і пунктуацыі. Больш таго, непасрэдна ў тэкстах К.Калайдовіча, Ф.Галатузава, П.Шпілеўскага, Я.Чачота аўтар дапаможніка ўказвае адпаведныя старонкі з арыгінальных прац.

“Беларускае мовазнаўства” М. Прыгодзіча – гэта арыгінальны і патрэбны дапаможнік, падрыхтаваны на высокім прафесійным узроўні. Ён будзе карысным не толькі студэнтам, але і аспірантам, выкладчыкам і навукоўцам. Хочацца спадзявацца, што гэтая праца стане першай у цэлай серыі спецыяльных выданняў, якія ў будучым пазнаёмяць чытачоў, напрыклад, з лінгвістычнай спадчынай К.Нядзвецкага, М.Коласава, К.Апеля, І.Нядзёшава, П.Растаргуева, П.Бузука, Я.Воўка-Левановіча, А.Мартэля, Х.Станга, Л.Асоўскага і многіх іншых даследчыкаў-беларусістаў.

Д.В.Дзятко, П.А.Міхайлаў